

Stabilisatie van het schuldenprobleem is niet genoeg

*Ad Baan en Bram Berkhout**

In het onderzoek 'Aansluiting gezocht!' (Berkhout e.a. 2019) heeft Bureau Berenschot, in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), de aansluiting tussen de minnelijke schuldhulpverlening en de wettelijke schuldsanering geanalyseerd. Het idee hierachter was dat zo'n analyse op het totale stelsel van schuldhulpverlening in Nederland aanknopingspunten zou opleveren voor beter gefundeerde beleidskeuzes en oplossingsrichtingen. Ondanks alle inspanningen van de betrokken publieke en private partijen in de afgelopen jaren, blijft de schuldenproblematiek in Nederland namelijk een hardnekkig en omvangrijk probleem, zoals ook blijkt uit opeenvolgende onderzoeken van Panteia (onder meer Westhof & De Ruig 2015), van Schonewille en Crijnen (2019) en Posthumus en collega's (2019). De rode draad uit deze onderzoeken is dat een omvangrijke groep huishoudens in Nederland te maken heeft met problematische schulden en dat de omvang van de groep niet lijkt af te nemen. Ten tijde van ons onderzoek kwam het Nationaal Instituut voor budgetvoorlichting (Nibud) met het meest recente cijfer, namelijk dat er 700.000 huishoudens zijn die al met problematische schulden te maken hebben. Uit alle onderzoeken blijkt verder dat de groep die het risico loopt om in zo'n situatie terecht te komen, nog groter is. Het is onze verwachting dat door de coronacrisis beide groepen in omvang gaan toenemen.

De vraag die we in dit artikel beantwoorden, is hoe de uitkomsten van het onderzoek 'Aansluiting gezocht!' naar de werking van het stelsel van schuldhulpverlening kunnen helpen om betere keuzes te maken en gericht en met meer resultaat aan oplossingen te werken voor de schuldenproblematiek. Daartoe geven we eerst een schets van het stel-

* Dr. A. Baan is werkzaam als senior adviseur bij Berenschot op het terrein van schuldhulpverlening, werk- en inkomensvraagstukken en organisatievragen in het sociaal domein. Drs. A. Berkhout is als senior managing consultant verbonden aan Berenschot. Hij is expert in het opzetten en uitvoeren van evaluatie- en monitoronderzoek om de doelmatigheid en/of doeltreffendheid van beleid in kaart te brengen.

sel en vervolgens presenteren we de onderzoeksuitkomsten. Tot slot doen we op basis van deze bevindingen suggesties om het schulden-vraagstuk aan te pakken.

Het stelsel in een notendop

Het doel dat de wetgever heeft bij schuldhulpverlening is samengevat het voorkomen van problematische schulden, een uitweg bieden aan personen die toch in een problematische schuldsituatie¹ terecht zijn gekomen, of – als dat om allerlei redenen niet mogelijk is – verdere escalatie te voorkomen. Bij het ontstaan en oplossen van problematische schuldsituaties kunnen tal van publieke en private partijen betrokken zijn. Allereerst natuurlijk de schuldenaar en de schuldeiser(s) zelf. Die schuldeiser kan zowel een private partij (een bedrijf of leverancier) als een publieke partij (Belastingdienst, Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB)) zijn. Bij problematische schulden zijn er per schuldenaar vaak tientallen schuldeisers tegelijk betrokken. Daarnaast kunnen ook incassobureaus, deurwaarders, de rechterlijke macht, bewindvoerders en uiteraard de schuldhulpverleners betrokken zijn. Het stelsel van schuldhulpverlening kan worden begrepen als dit geheel van betrokken partijen, die elk handelen vanuit hun eigen invalshoek of belang, en met handelingsmogelijkheden, bevoegdheden en verantwoordelijkheden die voor een belangrijk deel gebaseerd zijn op wet- en regelgeving. Hier was ons onderzoek ‘Aansluiting gezocht!’ op gericht.

Het Nederlandse stelsel van schuldhulpverlening kent een lange ontstaansgeschiedenis. Gemeenten zijn al tientallen jaren betrokken bij het bieden van schuldhulpverlening. Het is voor gemeenten echter pas vanaf 2012, na de inwerkingtreding van de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening (Wgs), ook echt een wettelijke taak. De Wgs schrijft niet voor hoe gemeenten hun wettelijke verantwoordelijkheid moeten invullen, maar biedt hun alleen een kader waarbinnen de schuldhulpverlening moet worden vormgegeven. De schuldhulpverlening die

1 De NVVK (de branchevereniging in Nederland voor schuldhulpverlening, sociaal bankieren en bewindvoering) definieert een problematische schuldsituatie als: ‘de situatie waarin van een natuurlijk persoon redelijkerwijs is te voorzien dat hij niet zal kunnen voortgaan met het betalen van zijn schulden, of waarin hij heeft opgehouden te betalen’.

gemeenten bieden, wordt aangeduid met *minnelijke schuldhulpverlening*.

Iedere natuurlijke persoon met problematische schulden kan zich op basis van de Wgs melden voor schuldhulpverlening, bij zijn gemeente of bij de schuldhulpverlenende organisatie die in opdracht van een gemeente de schuldhulpverlening uitvoert. Na analyse van de totale financiële situatie van de aanvrager stelt een schuldhulpverlener dan vast of er sprake is van een problematische schuldsituatie en stippelt, in overleg met degene die hulp vraagt, een route uit om die problemen op te lossen of te voorkomen dat ze verergeren. Daarbij kunnen afhankelijk van de situatie verschillende instrumenten worden ingezet, zoals persoonlijke begeleiding of budgetbeheer (waarbij een hulpverlener de hulpvrager helpt om geld verantwoord uit te geven).

Een van de instrumenten die gemeenten burgers met problematische schulden kunnen bieden, is het proberen te bereiken van een *minnelijke schuldregeling*. Daarbij helpt de schuldhulpverlener, in overleg met de betrokken schuldeisers en de schuldenaar, om tot een schikking te komen, waarna de schuldenaar in een termijn van enkele jaren het afgesproken deel van de schulden alsnog aflost; de rest van de schulden die in die periode niet kunnen worden afbetaald, wordt dan kwijtgescholden. Schuldeisers zoals de Belastingdienst of het CJIB mogen een deel van hun vorderingen buiten een dergelijke schuldsanering houden. Aan het minnelijke schuldregelingstraject komt geen rechter te pas. De minnelijke *schuldhulpverlening* die burgers geboden kan worden, is veel breder dan enkel de inspanningen om te komen tot een minnelijke schuldregeling. Gemeenten kunnen en mogen schuldenaren een breed arsenaal aan instrumenten bieden, van budgettraining tot zogenaamde stabilisatietrajecten (een vorm van interventie en begeleiding bedoeld om verdere escalatie te voorkomen, ook als er nog geen schuldregeling mogelijk is).

Naast dit minnelijke schuldregelingstraject is er de mogelijkheid van een zogenoemde *wettelijke schuldsanering*, waarvan in principe alleen gebruik wordt gemaakt als het niet lukt om op een minnelijke manier (zonder tussenkomst van de rechter) tot een schuldregeling te komen. Dit schuldregelingstraject is gebaseerd op de Wet schuldsanering natuurlijke personen (Wsnp). In dit Wsnp-traject is het de rechter die een dwingende schuldregeling kan opleggen aan schuldeisers.

Voor de werking van het brede stelsel van schuldhulpverlening is voor de wetgever, zoals blijkt uit de bestudeerde wetsgeschiedenis van de

Wgs en Wsnp, de aansluiting tussen het minnelijke en het wettelijke schuldregelingstraject een van de vitale punten. De Wsnp is zo ingericht dat de dreiging van een wettelijke schuldsanering voor schuldeisers een stok achter de deur zou moeten zijn om aan een minnelijke regeling mee te werken. Omdat de kosten van een minnelijk schuldregelingstraject in de praktijk lager zijn dan die van een wettelijk traject, blijft er in theorie meer afbetalingscapaciteit over. Dat zou de schuldeisers er dus toe moeten brengen vrijwillig in te stemmen met een minnelijk schuldregelingstraject en het niet zover te laten komen dat de rechter hun dwingend een schuldenregeling oplegt.

Waarom lukt het maar mondjesmaat om mensen met problematische schulden een nieuwe start te bieden?

Een belangrijke aanleiding voor onze onderzoeksopdracht naar het stelsel is dat in de praktijk, ondanks alle hulp die op verschillende manieren en vanuit verschillende subsystemen geboden wordt, het aantal mensen dat er met die hulp in slaagt om uit de problemen te komen (oftewel een nieuwe schuldenvrije toekomst te bewerkstelligen) relatief klein is. Het aantal mensen met problematische schulden dat met hulp linksom of rechtsom uiteindelijk een schuldenvrije toekomst tegemoet gaat, is namelijk slechts 12% van de totale groep met problematische schulden.² Dat is dus maar een relatief klein deel van de totale groep. Dit percentage lijkt niet in lijn met het doel van zowel de wettelijke als de minnelijke schuldhelpverlening, zoals dat in de memorie van toelichting bij de Wgs en Wsnp is geformuleerd. Dat doel is namelijk om, waar dat mogelijk, passend en wenselijk is, te komen tot schuldregelen met kwijtschelding (en dus een schuldenvrije toekomst).

2 Dit percentage is voor dit artikel op de volgende manier berekend: het aantal aanvragen voor minnelijke schuldhelpverlening bij NVVK-leden bedroeg in 2018 39.000, het aantal verzoeken tot wettelijke schuldsanering in 2018 10.111 en het aantal lopende wettelijke schuldsaneringstrajecten 35.217. Opgeteld levert dit een totaal op van 83.328 huishoudens dat in 2018 toegelaten kon worden tot een direct traject of een schuldregelingstraject, of al in zo'n traject zit. Delen we dit aantal huishoudens door de 700.000 huishoudens met problematische schulden, dan komen we uit op 12%. Dit is waarschijnlijk een onderschatting. Er zijn namelijk geen betrouwbare cijfers over het aantal huishoudens met een lopend minnelijk schuldsaneringstraject. Belangrijke kanttekening is verder dat niet iedereen voor wie uiteindelijk een schuldregeling tot stand komt, het afgesproken aflossingstraject volhoudt en uiteindelijk ook echt schuldenvrij raakt.

Een belangrijke onderzoeksvraag voor het onderzoek 'Aansluiting gezocht' was dan ook of de bedoelde aansluiting tussen het minnelijke en wettelijke traject wel werkte zoals de wetgever beoogt.

We hebben in het onderzoek eerst geanalyseerd welke doelen de wetgever had met de Wsnp en Wgs en welke mechanismen daarbij door de wetgever zijn verondersteld om deze doelen te bereiken. Bij mechanismen gaat het om het gewenste gedrag van partijen betrokken bij de schuldhelpverlening (schuldenaar, schuldeisers, gemeenten, rechters, bewindsvoerders et cetera). Deze beleidsreconstructie hebben we vervolgens afgezet tegen de actuele uitvoeringspraktijk. Welke door de wetgever beoogde mechanismen zie je wel terugkomen in de praktijk en welke juist niet, en hoe verhoudt dat zich tot de tot nu toe bereikte effecten? Hieronder beschrijven we de twee belangrijkste *veronderstelde* mechanismen achter het huidige stelsel van schuldhelpverlening. Deze mechanismen zouden moeten bewerkstelligen dat zo veel mogelijk mensen met schuldenproblemen een nieuwe start kunnen maken, wat impliceert dat het minnelijke en wettelijke traject goed op elkaar aansluiten:

1. Zo veel mogelijk problematische schuldenaren worden geholpen door gemeenten. Gemeenten gaan daartoe primair aan de slag om problematische schuldsituaties op te lossen en herhaling te voorkomen. Een van de instrumenten die gemeenten daarbij inzetten, is het op een minnelijke manier treffen van een schuldregeling tussen de schuldenaar en zijn schuldeisers.
2. De dreiging van de Wsnp werkt voor schuldeisers als stok achter de deur om aan een minnelijke schuldregeling mee te werken. Aanmelding voor wettelijke schuldsanering is daarom in ons stelsel pas mogelijk als de minnelijke schuldregeling is mislukt. Tegelijk is de doorstroom naar wettelijke schuldsanering daarmee in belangrijke mate dus afhankelijk van wat schuldenaren in het minnelijke traject wordt aangeboden en de mate waarin gemeenten inzetten op het treffen van een minnelijke schuldregeling.

Onze analyse van de vraag of en hoe voornoemde beoogde mechanismen in de praktijk tot stand komen, maakte het volgende duidelijk:

- De toestroom naar de minnelijke schuldhelpverlening als geheel is stabiel of laat een lichte groei zien. Kijkend naar het aantal aanvragen voor een minnelijke schuldregeling, doet zich de afgelopen jaren echter een forse daling voor. En als gevolg daarvan droogt dus ook de toestroom naar wettelijke schuldsanering deels op. De suc-

cesratio bij het treffen van minnelijke schuldregelingen, als daartoe eenmaal een poging wordt gedaan, is over de tijd stabiel. Het probleem dat relatief weinig mensen met problematische schulden een nieuwe kans krijgen en een schuldevrije toekomst tegemoet kunnen zien, zit dus niet zozeer in de wijze van aansluiting op de wettelijke schuldsanering, maar in de afgenomen toestroom naar het minnelijke schuldregelingstraject.

- In de praktijk fungeren er in het oplossen en voorkomen van de problematische schuldenproblematiek feitelijk drie subsystemen, met elk een eigen rol in het systeem, namelijk de Wgs, beschermingsbewind en de Wsnp. Die drie subsystemen blijken in de praktijk in sterke mate vanuit een eigen ratio te handelen. Ze zoeken daarbij te weinig naar de samenhang met de andere twee subsystemen. In plaats van een effectieve bundeling van krachten tussen de drie subsystemen, die meer impact zou hebben op het verminderen van het schuldenprobleem in Nederland, blijft per subsysteem de eigen invalshoek te veel leidend.
- Vanuit de schuldenaar bezien is de complexiteit in het systeem toegenomen of zelfs verveelvoudigd. Die complexiteit staat haaks op wat de burger/schuldenaar met problemen nodig heeft om de weg te vinden naar oplossingen. Het ontbreekt de schuldenaar in de praktijk ook aan een helder beeld van wat de gemeente kan bieden aan hulp. Bovendien blijkt dat het minnelijke traject voor een aanzienlijk deel van de mensen met problematische schulden niet (meer) toegankelijk is.
- Een groot probleem bij het bieden van hulp is dat de schuldhulpverlening de meeste mensen met problematische en risicovolle schulden niet bereikt. Daarbij dient wel te worden aangetekend dat een deel ook niet gevonden wil worden. Er is voor de meeste mensen met schulden een forse drempel om van schuldhulpverlening gebruik te maken: er is vaak sprake van schaamte en men ziet het vragen om hulp als een laatste redmiddel voor ‘erge’ gevallen waar men zichzelf te lang niet rekent. Hoeveel mensen daadwerkelijk de hulp aangeboden krijgen waar ze naar op zoek zijn, is volstrekt onduidelijk. Dit is te wijten aan de grote verschillen tussen gemeenten in processen, in definities en in de registratie van beschikkingen.
- Wie als problematische schuldenaar alle hindernissen weet te nemen, moet vervolgens erg lang wachten op concrete hulp, terwijl

dan vaak juist een snelle interventie nodig is omdat er al veel tijd verloren is gegaan. Het op een rij krijgen van alle benodigde informatie is ook een zeer tijdrovend proces. De lange doorlooptijden werken contraproductief op het vinden van oplossingen en vergen een enorm uithoudingsvermogen van zowel schuldenaar als schuldhulpverlener.

Het overkoepelende beeld uit onze analyse is dat de beoogde aansluiting tussen de minnelijke schuldhulpverlening en de wettelijke schuldsanering niet goed tot stand komt. Dit is een direct gevolg van het gebrekkig werken van het totale stelsel van schuldhulpverlening.

Wat kan de gebrekkige werking van het stelsel verklaren?

We vonden in ons onderzoek vijf hoofdoorzaken die dit gebrekkig werken van het stelsel verklaren, die we hieronder toelichten.

1. *Het stelsel is, mede door de ontstaansgeschiedenis, heel ingewikkeld.*

Heel veel verschillende wetten zijn direct en indirect van invloed op het functioneren van het stelsel van schuldhulpverlening, maar slechts enkele wetten zijn daar rechtstreeks op gericht.

2. *De belangen en eigen agenda's van betrokken partijen staan coherente gezamenlijke actie in de weg.*

Om verder te komen in het ingewikkelde speelveld van schuldhulpverlening is coherente actie van een groot aantal partijen tegelijk nodig. En dat is in de praktijk nogal lastig omdat partijen weliswaar van goede wil zijn, maar in de praktijk ook handelen vanuit het eigen perspectief en het eigen belang. Er is weliswaar sprake van een gezamenlijk belang (omdat uiteindelijk alle partijen schade ondervinden van het schuldenprobleem), maar de verschillen in belang en perspectief leiden vaak tot een gebrek aan samenhang in samenspel en oplossingen. Het stelsel zorgt er ook niet voor dat convergentie in gedrag ontstaat, maar drijft partijen juist uit elkaar.

3. *De rol van de overheid zelf in het stelsel is ambivalent.*

Gemeenten spannen zich in de praktijk vooral in om schulden van inwoners niet verder uit de hand te laten lopen (stabiliseren), omdat anders er vaak nog veel andere problemen ontstaan zoals werkloosheid en dak- en thuisloosheid. Er wordt dan ook vaak ingezet op gedragsverandering van schuldenaren, ook om recidive te voorkomen. De ambitie om mensen een uitweg te bieden uit de schulden en toe te werken naar een schuldenvrije toekomst, lijkt niet op de eerste plaats te staan.

Een recente wettelijke maatregel als de ‘pauze van Dekker’ geeft de schuldenaar en de schuldhulpverlening meer tijd en ruimte om op casusniveau te werken aan oplossingen. Ook brengt het ministerie van SZW in het kader van de brede schuldenaanpak de belangrijkste partijen aan tafel, om tot meer gezamenlijkheid te komen. De rijksoverheid toont ook als grote schuldeiser bereidheid om mee te werken aan het oplossen van problematische schulden en spant zich in voor een socialere incasso. Maar die goede wil wordt, zoals onder meer naar voren komt in het onderzoek van Schoneveld en collega’s (2018), in de praktijk wel sterk geremd door de andere pet van de rijksoverheid: het innen van zo veel mogelijk belastinggeld en boetes. De rol van de overheid zelf in dat stelsel is daarmee dus ook ambivalent. We zien natuurlijk dat er gewerkt wordt aan een socialere rijksincasso en dat het ministerie van SZW allerlei zaken faciliteert. Maar we zien tegelijk dat binnen die rijksoverheid verschillende departementen acteren en daarbij hun eigen doelstellingen hebben. De ministeries van Justitie en Veiligheid (JenV), SZW en Financiën zitten elk vanuit hun opdrachten en aansturing totaal anders in de wedstrijd. De strakke sturing op de financiële taakstellingen van de grote betrokken overheidsschuldeisers, zoals de Belastingdienst en het CJIB, drukt dan ook het tempo waarin de socialere incasso daadwerkelijk gestalte krijgt.

4. *Het stelsel in Nederland is weinig dwingend richting schuldeisers.*

De positie van de schuldeiser is bij de totstandkoming van zowel de Wgs als de Wsnp onaangetast gebleven. Rechters beschouwen het eigendomsrecht van de vordering van een schuldeiser als een hoog juridisch goed, waar niet aan getornd wordt. Hierdoor ligt de verant-

woordelijkheid voor een problematische schuld in Nederland vooral of uitsluitend bij de schuldenaar. De kredietverstrekker wordt nauwelijks gezien en aangesproken als medeverantwoordelijke. Dat ligt bijvoorbeeld in de Verenigde Staten heel anders. Daar is het, in tegenstelling tot Nederland, tamelijk eenvoudig voor een schuldenaar om afscheid te nemen van zijn schulden.³ De schuldenaar kan naar de rechtbank stappen met een verzoek om schuldverlichting. Hij levert een lijst met bezittingen aan en draagt bezittingen die niet op een lange lijst van uitzonderingen staan omdat ze nodig zijn voor het levensonderhoud, over aan de rechtbank. De rechter verleent vervolgens een schone lei. Het hele proces duurt doorgaans niet langer dan een maand of drie en elke Amerikaan krijgt eens in de acht jaar de mogelijkheid om gebruik te maken van zo'n persoonlijk faillissement. Belangrijk verschil met onze schuldsaneringsregelingen is verder dat de schuldenaar niet in een situatie gedwongen wordt om een aantal jaren van een minimaal bedrag te leven ten gunste van de aflossing aan de schuldeisers.

Met de blijvende en ruime mogelijkheden voor kredietverlening lijkt schuldhulpverlening in Nederland vaak dweilen met de kraan open. Op krediet kopen is immers in de praktijk vaak erg eenvoudig, dit in weerwil van overheidsmaatregelen om kopen op krediet in te perken.

5. *De gemeentelijke schuldhulpverlening is een lappendeken.*

Er zijn grote verschillen tussen wat gemeenten ambiëren en investeren in de schuldhulpverlening en – mede als gevolg daarvan – ook grote verschillen in uitvoering en kwaliteit. Daardoor is volstrekt onduidelijk waar een schuldenaar op mag rekenen en kan hij bijvoorbeeld geen hulp in de vorm van een schuldregeling 'claimen', noch een bezwaar indienen tegen een door de gemeente afgegeven beschikking waarin de schuldhulpverlening is geregeld. Er zijn geen kwaliteitscriteria opgenomen in de Wgs omdat de wetgever destijds veel belang hechtte aan beleidsvrijheid voor gemeenten zodat zij hun rol in het gedecentraliseerde sociale domein goed kunnen spelen. De keerzijde daarvan uit zich in het huidige gebrek aan structurele en landelijk werkende oplossingen voor het schuldenprobleem.

3 Zie bijvoorbeeld <http://gerardbosman.com/2018/08/19/wat-er-mis-is-in-de-schuldhulpverlening-en-wat-er-aan-gedaan-kan-worden/>.

Wat staat Nederland te doen? Een voorschot!

Er wordt in Nederland volop samengewerkt om te komen tot een oplossing van het schuldenvraagstuk. Maar omdat de onderliggende tegengestelde belangen in het huidige stelsel intact blijven, is samenwerking alleen niet genoeg. Ook de weeffouten in het stelsel moeten structureel worden aangepakt. Het stelsel in één keer radicaal omgooien zou echter de huidige aanpak voor jaren lamleggen en ertoe leiden dat het schuldenvraagstuk verergerd. De weg van geleidelijkheid lijkt dan een logische route. Maar ook daarin schuilt een valkuil, namelijk dat het uiteindelijke doel om zoveel mogelijk mensen schuldenvrij te krijgen, niet dichterbij komt.

Er zijn op politiek niveau niet-vrijblijvende afspraken voor de langere termijn nodig, waarin helder is wat de eisen zijn waaraan het herontwerp van de relevante wetgeving uiteindelijk moet voldoen en waarin is vastgelegd hoelang dat wetgevingsproces mag duren.

Ten eerste zou er een minimaal kwaliteitsniveau in de Wgs moeten worden vastgelegd zodat burgers weten waar ze recht op hebben en zo nodig een claim kunnen indienen. Gemeenten en de Nederlandse koepelorganisatie voor schuldhulpverlening (NVVK) zijn zelf al begonnen met het formuleren van een basisniveau voor kwaliteit. Hoewel betrokkenheid van het veld natuurlijk een belangrijke succesvoorwaarde is, is het onzeker of het veld zelf uit deze puzzel komt. Een minimaal niveau kan namelijk betekenen dat sommige gemeenten meer moeten gaan uitgeven aan schuldhulpverlening dan ze nu doen (of politiek wenselijk achten). En die drang of dwang staat op gespannen voet met de huidige stevige gemeentelijke beleidsvrijheid ten aanzien van de inzet van schuldhulpverlening. De kans is dus niet groot dat gemeenten vrijwillig instemmen met een inbreuk op die beleidsvrijheid, zonder dat daar iets tegenover staat. Het alternatief zou zijn dat de wetgever het minimale kwaliteitsniveau dwingend regelt en, helderder dan nu het geval is, wettelijk aangeeft dat schuldschuldenregelen om tot een schuldenvrije toekomst te komen een van de concrete doelen van een gemeente bij schuldhulpverlening dient te zijn. Door dit wettelijk te regelen weet de burger beter waar hij of zij aanspraak op mag maken.

De gevolgen van de coronacrisis zetten de gemeenten tot slot voor een nog grotere opgave. In de komende tijd zal er een groot aantal zzp'ers bij de gemeenten gaan aankloppen voor inkomensondersteuning. Het

is zeker niet uitgesloten dat er nogal wat zzp'ers en ondernemers toch in betalingsproblemen zullen komen en een beroep op de gemeenten zullen gaan doen. De economische gevolgen van de crisis zullen verder ongetwijfeld impact hebben op de financiële positie van een groot aantal particuliere huishoudens. En dat kan ertoe bijdragen dat de stroom hulpvragers met problematische schulden die bij gemeenten aankloppen, op korte termijn zal toenemen. Als de terughoudendheid om uitstaande schulden op te eisen weer voorbij is, zal er mogelijk een stuk meer aan vorderingen loskomen. Kortom, de urgentie van het vraagstuk zal nog verder toenemen. En dat vergroot alleen maar de noodzaak extra snelheid te maken om de werking van het stelsel van schuldhulpverlening te verbeteren.

Literatuur

Berkhout e.a. 2019

B. Berkhout, A. Baan, L. Broeks, N. Jungmann e.a. *Aansluiting gezocht! Verkenning aansluiting minnelijke schuldhulpverlening en wettelijke schuldsanering*, Utrecht: Berenschot/Hogeschool Utrecht 2019.

Posthumus e.a. 2019

J. Posthumus, S. Doove, S. Ströfer & W. van Andel, *Verkenning geregistreerde problematische schulden*, Den Haag/Heerlen: CBS 2019, www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2019/12/verkenning-geregistreerde-problematische-schulden.

Schonewille & Crijnen 2019

G. Schonewille & C. Crijnen, *Financiële problemen 2018. Geldzaken in de praktijk 2018-2019 deel 1*, Utrecht: Nibud 2019.

Schoneveld e.a. 2018

D.-J. Schoneveld, A. Baan, A. Berkhout, J. ten Hoor e.a., *Effecten van bijzondere incassobevoegdheden en overheidspreferenties*, Utrecht: Berenschot 2018.

Westhof & De Ruig 2015

F. Westhof & L. de Ruig, m.m.v. A. Kerckhaert, *Huishoudens in de rode cijfers. Over schulden van Nederlandse huishoudens en preventiemogelijkheden*, Zoetermeer: Panteia 2015.